

Bohatýrské byliny

Uzdravení Ilji Muromce

V přeslavném a mocném ruském carství, nedaleko města Muromě, ve vsi zvané Karačirovo, narodil se chudobným selským rodičům syn jménem Ilja, po otci Ivanovič a příjmením Muromec.

Ivan Timofejovič a jeho žena Jefrosiňa Jakovlevna milovali svého jediného syna, i když se jim narodil spíš pro žalost než pro radost. Ilja rostl a mohutněl ne ze dne na den, ale z hodiny na hodinu. Co však z toho, když nemohl na nohy a když jeho mocné ruce neměly sílu ani jako vrabec?

Vzrůstem bohatýr, oči jako sokol, rozumu víc než dost, ale ruce se mu nehýbají, nohy ho nenosí. Leží na peci, pohnout se nemůže, jen poslouchá a do hlavy si ukládá, jak matka naříká, otec vzdychá, jak si ruští lidé stěžují, že svatou Rus napadají nepřátelé, po polích se s koňmi prohánějí, chalupy podpalují, lidi zabíjejí a za malých dětí dělají ubohé sirotky. Na silnicích a lesních cestách číhají loupežníci, nepouštějí lidi ani pěšky, ani na voze. Na Rus přilétá strašný drak Gorynič a mladé ženy a dívky odvléká do svého brlohu.

Plynou dny, utíkají měsíce, valí se roky... Třicet let leží Ilja na peci, naříká si na svůj trpký osud, proklíná svou nemohoucnost.

Jednou za krásného slunečného léta odešli otec s matkou do práce, do své těžké selské roboty: v hlubokém lese klučili pařezy, kořeny vytrhávali, chystali pole pro orbu.

Ilja leží na peci, dumá svoje smutné dumky, vyhlíží roubeným okýnkem a najednou vidí, že k jejich dřevěné chaloupce přicházejí tři žebráci, tři pocestní starci-poutníci.

Přišli k brance, zaklepalí, zabouchali železným kruhem, zavolali do roubeného okénka:

„Vstávej honem, vstávej, Iljo Muromče,
Nakrm hladové a žíznivým dej pít!“

Ilja na ně volá z přípecku:

„Nakrmil bych já vás všechny dosyta,
Do sytosti bych vás všechny napojil,
Ale třicet let už - celý dlouhý věk -
ležím za pecí a nemohu se hnout,
nohy ani ruce mě neposlechnou.“

Starci-poutníci vešli do domu a přikazují Iljovi:

„Jenom vstávej, dost jsi se už nalezl,
nakrm hladové a žíznivým dej pít!“

Ilja jenom smutně vzdychá, praví starcům:

„Jak rád bych já skočil bílé na nohy,
neboť já i nohy mám i ruce mám,
ale moje nohy nehýbají se,
a ty moje ruce ničím nevládnou.“

Starci-poutníci jako by ani neposlouchali, co povídá, přikazují mu už potřetí:

„Jenom vstávej, mladý Iljo Muromče,
však tvoje nohy chodit dokážou,
a tvé ruce nezůstanou bez vlády.“

Zkusil Ilja vstát, a hle! - nohy ho drží, ruce se hýbají. Chodí Ilja po chýši a vlastnímu štěstí nevěří.

Napojil starce pálenkou, nakrmil je posoleným žitným chlebem. Najedli se poutníci a povídají Iljovi:

„Dones, Iljo, pramenité vodičky!“

Zašel pro tu vodu k horskému prameni, k pramínku chladnému a jako rosa čistému, a donesl jí plné vědro. Starci nalili vody do džbánku, podali ji Iljovi:

„Napij se té pramenité vodičky!

V tomhle džbánečku je voda ze všech řek,
ze všech jezer svaté Rusi-matičky.“

Napil se Ilja a rázem pocítil v sobě bohatýrskou sílu. Starci-poutníci se ho ptají:

„Kolik síly cítíš v sobě, Iljušo?!“

„Mnoho, starci-poutníci. Mít v ruce rýč,
všechna pole matky Rusi překopu.“

„Nuže, vypij i ten zbytek, vypij ho,
neboť v něm je všechna rosa pozemská,
všechna rosa z luk i lesů zelených,
všechna vláha širých polí úrodných.“

Vypil Ilja zbytek do poslední kapičky.

„Kolik teď máš síly, milý Iljušo?“ ptají se starci-poutníci.

„Ach, cítím já v sobě sílu velikou.

Kdyby měla mocnou obruč matka zem,
obrátil bych já ji vzhůru nohama.“

Starci-poutníci se po sobě podívali, zamysleli se, zadumali a potom promluvil nejstarší z nich:

„Přemnoho máš síly, milý Iljušo,
oj přemnoho, zem tě nosit nebude.
A teď dones vědro vody studničné.“

Vydal se Ilja pro studničnou vodu a vidí, že zem ho opravdu nemůže unést, do suché tvrdé země se mu nohy boří jako do močálu. Chytil se doučku a vyvrátil ho i s kořeny, dotkl se studničního řetězu a potrhal se mu v rukou jako rezná nit. Našlapuje polehoučku a podlaha se pod ním láme, mluví šeptem a dveře vypadávají z pantů. Třípudové vědro je pro něho lehčí než pírkó, na levém malíčku je donesl do chýše.

Starci mu nalili vody do džbánku, přikázali mu, aby ji vypil, a pak se ho ptají:

„A co jsi teď, Iljo, v sobě pocítil?“

„Teď už mi ta moje síla ochabla,
ochabla mi, polovičku síly mám.“

Pokývali starci šedivými hlavami a nejstarší praví Iljovi:

„To ti stačí, i tak budeš bohatýr,
i tak bude z tebe junák udatný.

Na zemi smrt nebude ti souzena,
ani v boji souzena ti nebude.

Jdi, Iljušo, matičku Rus ochraňuj,
v tvrdém boji nepřátele přemáhej,
siroty a vdovy ruské ochraňuj.

Jenom s obrem Svatohorem neměš se,
toho stěží nosí syrá matka zem.

Nepovaď se, Iljo, ani s Mikulkou,
neboť toho matička zem miluje.

Nehádej se s Volhou Svjatoslavičem,
neb ten, když tě svojí silou nezdolá,
přemůže tě rozumem – lstí chytráčkou.“

Starci-poutníci, pocestní, toulaví žebráci požehnali Iljovi Muromcovi, rozloučili se s ním a odešli.

Teď, když už Ilja mohl na nohy i na ruce, nechtělo se mu vysedávat v chýšce. Vyšel ven, do širého pole, do dalekého lesa, tam, kde jeho starí rodiče klučili pařezy. Přišel až k nim, a co nevidí? Kousek už je vyčištěný od pařezů a kořenů, ale otec s matkou, unaveni těžkou prací, spí tvrdým spánkem.

Počal Ilja klučit les. Staré duby poráží jediným úderem sekery, mladé doučky vytrhává i s kořeny a hází je do řeky Něpry. Naházel těch douček plnou Něpru, divže dřevem nezastavil celý proud. Za tři hodiny vyčistil tolik pole, kolik celá vesnice neočistí za tři dny.

Probudili se otec s matkou z tvrdého spánku, zaradovali se, že je synek zdrav, velebili dobré starce-poutníky a Iljovi řekli:

„Ach, synku náš, dítě naše milené,

velkou silou obdařil tě Hospodin,
ale ty si žij, chovej se skromně,
ohnivému srdci uzdu nepouštěj!“

Ilja překopal vyčištěné pole, urovnal je, uhrabal, připravil na setbu a potom si šel hledat koně pod sedlo. Jde a jde, a tu potká sedláka, jak vede na oprati hříbě. Hříbátko bylo celé ryšavé, chlupaté a prašivé, nestálo za zlámaný groš, sedlák však za ně žádal sumu nemalou: padesát a půl rublu.

Ilja koupil toho ubohého hřebečka, zavedl ho domů, postavil do stáje. Začal ho krmit kukuřicí, napájet pramenitou vodou, každý den za úsvitu ho vodil na zelené louky a přitom k němu promlouval:

„Ty můj přemilovaný koni Siváčku,
v chladné ranní vykoupej se rosičce,
aby se ta tvá srst pěkně zaleskla,
abys přibral pro mne hodně na síle.
Budeš sloužit junákovi dobrému,
budeš pod ním cválat polem širokým,
městské hradby přeskakovat vysoké.“
Když huňáč Siváček nabral síly, když se z něho stal bohatýrský kůň, řekl Ilja rodičům:
„Tatíčku můj, i ty, rodná matičko,
udělte mi požehnání na cestu,
na rozloučenou vy požehnejte mně.
Do Kyjeva sídelního pojedu,
Vladimíra – jasné slunce navštívím.“

Otec i matka se velmi zarmoutili, že je chce synek k stáru opustit, začali mu domlouvat, začali ho přemlouvat:

„K čemu ti sídelní Kyjev daleký?
K čemu se ty, dobrý synek mužický,
trmácet máš k Vladimíru knížeti?
Vždyť my oba, otec tvůj i matička,
stáří šedivého jsme se dožili
a od města, od Muromě, jsme se nehnuli.“
Ilja však neustoupil a dál přemlouval rodiče:
„Jen vy, moji rodičové upřímní,
požehnání na cestu mi udělte,
vždyť já nejdu k Vladimírovi knížeti,
abych jeho ruce, nohy zulíbal,
ale půjdu bránit matku svatou Rus
před nepřáteli a vrahy krutými.“

Když Iljovi rodiče viděli, že syn se nechystá do světa hýřit ani rozličné kratochvíle vyhledávat, dali mu svoje požehnání a přidali k němu milé slovíčko, rodičovské ponaučení:

„Když tedy odejdeš, synku milý,
do Kyjeva sídelního odejdeš,
Neprolej zbytečně horkou lidskou krev
ani horké, hořké slzy mateřské,
nedělej ty z drobných dětí siroty,
neber mladým ženám čest a poctivost,
na svůj prostý rod a původ pamatuj.“

Poklonil se Ilja rodičům až po syrou matičku zem, milé slůvko rodičovské, vážné ponaučení si zapsal do ohnivého srdce. Vzal si s sebou hrstičku rodné země, vsedl na koně, švihl bičikem. Nasedat na koně ho ještě viděli, ale cválat mládence už nikdo neviděl. Jenom sloup prachu se zvedl v širém poli.

Tak tedy se vydal Ilja na pout' – cestu dalekou, na dalekou pout' do sídelního Kyjeva.

První boj Ilji Muromce

Ranní mši si Ilja Muromec odstál v městě Muromi, na polední se chtěl dostat do sídelního Kyjeva. Jede polem zeleným, jede širou dálavou. Huňáč Siváček z hory na horu přeskakuje, přes řeky a jezera jako jasný sokol přeletuje, modrá moře kruhem objíždí, lesů a kopců se ani kopytem nedotkne.

Přijeli k městu Černigovu, a tu se najednou bohatýrský kůň zarazil, najednou zůstal stát jako hřebem přibitý. Kolem Černigova, slavného, bohatého města, leží černý mrak, jako by tam sestoupil hrozný oblak bouřkový, jako by tam sesedlo hejno černých havranů.

Pohlédne Ilja svým zrakem sokolím, a co nevidí? Ach nečerná se to oblak bouřkový ani hejno havranů, černá se tam nepřátelské vojsko. Tři tatarští careviči ze Zlaté hordy přitáhli k městským hradbám a přivedli s sebou velkou sílu vojska, každá čtyřicet tisíc Tatarů – pohanů. Černigov je obklíčený, všechny cesty k němu jsou zatarasené. Přes tatarské stráže nikdo pěšky nepřejde, nikdo tudy neprojde na dobrém koni, neproklouzne tudy sivý zajíček, neproletí drobný ptáček letáček. Od prachu a koňských výparů vznáší se nad zemí hustá mlha, ve dne zakrývá jasné slunéčko, v noci zakrývá bílý měsíček.

Z Černigova se ozývá nárek a kvílení, ozývají se pohřební zvony. Černigovští sedláci se zavřeli do kamenného chrámu, pláčou, modlí se, na hroznou smrt se chystají, protože Tataři přišli vyloupit jejich město, vypálit jeho kostely se zlatými věžemi a je, ubohé Černigovce, odvléci do zajetí.

Rozpálilo se Iljovo ohnivé srdce, vytrhl ze země zelený dub i s kořeny, popadl ho za vrchol, vrhl se na Tatary, začal se tím dubem ohánět, začal to vojsko koněm deptat. Ožene se poprvé – před ním ulice, ožene se podruhé – před ním ulička. Pobil to nepřátelské vojsko do jednoho a dostal se až ke třem bílým stanům, kde se krčí tři tatarští careviči. Popadl careviče, vyvlekl je ze stanů a řekl jim:

„Hoj, vy mladí careviči tatarští,
co já, junák, mám teď s vámi učinit?
Když vás zajmu, co jen s vámi udělám?
Jenom na obtíž mi budete.
Usekat vám hlavy? To mi nedá čest.
Rozejděte vy se do svých domovů
a po všech těch vašich hordách zvěstujte,
že už není opuštěná matka Rus,
že ji chrání bohatýři udatní.“

Propustil Ilja careviče, odhodil syří dub a odcválal do města. Nevešel do něho bránami, skočil přes hradby rovnou před kamenný chrám, kde se modlí, pláčou a se světem se loučí černigovští sedláci:

„Buďte pozdraveni, dobří lidičky!
Pročpak vy naříkáte, pročpak vy pláčete,
pročpak vy se s bílým světem loučíte?“
„Jak nemáme plakat, smutně naříkat,
když naše město, slavný Černigov,
obklíčili Tataři – pohani?“

Zasmál se Ilja bohatýrským smíchem a řekl ustrašeným sedláčkům:

„Zajděte si na ochoz a na hradby,
pohlédněte ven, do pole širého,
zda tam ještě stojí vojsko tatarské!“

Vyšli na ochoz, na hradby a dívají se do pole. Širé pole se už nečerná černými havrany, bělá se bílými těly, celé je pokryté pobitými tatarskými vojsky.

Oj, jak se potěšili černigovští sedláci, oj, jak se zaradovali! Velký kámen jim spadl ze srdce. Klanějí se junákovi až po syrou zem, hostí ho chlebem a solí, přinášejí mu stříbro, zlato, perlami vyšitá roucha a prosí mocného bohatýra:

„Zůstaň s námi, drahý Iljo Muromče,
za vévodu svého si tě zvolíme,
jako pán si tady budeš s námi žít.“

Ilja si ukrojil krajíček chleba, posolil ho štipcem soli a vložil do úst. Stříbro, zlato i drahocenná roucha odmítl a řekl černigovským sedlákům:

„Hojže, hoj, vy černigovští sedláci,
nezůstanu u vás jako vévoda.
Nesloužilo by mi ke cti junácké,
kdybych dobré bydlo od vás přijímal,
když se ještě topí v krvi matka Rus.
Raději mi ukažte přímou cestičku,
rovnou cestu k sídelnímu Kyjevu.“

Ulekli se Černigovci, náramně se zděsili, praví mu třesoucím hlasem:

„Ach, ty slavný ruský bohatýre náš,
zasekaná je ta přímá cestička,
ztracená je, dávno travou zarostla.
Rovnou cestou k sídelnímu Kyjevu
celých třicet roků nikdo nechodí,
na dobrém tam koni nikdo nejezdí,
od doby, co u Černého močálu,
co u jisté známé břízky skloněné
a u řeky Smorodina nazvané,
co u křížovatek levadinovských
sedí lupič Slavík Odichmantěvič.
Na třech dubech uhnízdil se, loupežník,
sedí na devíti silných haluzích.
Když slavičím hvizdem Slavík zahvízdá,
když jak zvěř ten lupič zařve, zarycí,
uhynou a uschnou trávy, mlázičky,
oprchnou i drobné kvítky modravé,
lesy, háje až k zemi se nakloní.
Přímou cestou bylo by to třicet verst,
oklikou to vyjde dobře na tisíc.“

Ilja se už dál neptal, švihl svého bohatýrského koně a pustil se do Kyjeva rovnou cestou, cestou přímou, nevychozenou, trávou a plevellem zarostlou.

Bohatýrské byliny : Třiatřicet příběhů ze staroruských bylin vypravuje Helena Křižanová-Brindzová . 2. vyd. Praha: Práce, 1986.

Stará ukrajinská literatura. *Sekce ukrajinistiky Katedry slavistiky FF UP Olomouc* [online]. 2008 [cit. 2011-12-19]. Dostupné z: <http://www.ukrajinistika.upol.cz/Docs/Stara%20ukrajinska%20literatura%20CZ.htm>

Dějiny Ruska. *Wikipedia* [online]. 3. 2. 2012 [cit. 2011-12-19]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_Ruska

Murom – město nedaleko Moskvy, Kyjev, Černigov – města na dnešní Ukrajině, Smorodina – řeka tamtéž

kníže Vladimír (Svatoslavovič) – tento slavný kyjevský kníže a zakladatel prvního ruského státu (vládl 980 – 1015) přijal byzantské křesťanství, které umožňovalo vést liturgie ve slovanském jazyce – přispěl k šíření vzdělanosti a umění v Kyjevské Rusi (začali používat písmo vytvořené věrozvěsty Konstantinem-Cyrilem a Metodějem pro Velkou Moravu). Až dosud negramotná Stará Rus vytváří v průběhu jednoho století kulturu takové úrovně, že ji směle můžeme srovnávat s kulturou vyspělých evropských národů.

Jeho hlavním zájmem byly blahobyt a prosperita země, zakládal kostely, školy a města. Země se za jeho vlády začala zvedat z prachu válek k lepším a trvalejším hodnotám. Udržoval přátelské styky s okolními státy a snažil se o přístup k co nejvíce obchodním cestám, aby jeho země stále vzkvétala.

Přesto je v bylinách znázorněn pouze jako někdo, kdo dává chystat hostiny, jí, pije, hoduje, odpočívá v chládku, chodí po vysoké síni, potřásá žlutými kučery a přemýšlí o tom, jak si ukrátit dlouhou chvíli nebo s kým se oženit. Je to bezmocný, parazitní vládce, sám se nedokáže postavit na odpor nepříteli (ochranu země ponechává svým bohatýřům, které s oblibou uráží a ponižuje), zato však rád vynáší kruté soudy nad skutečnými obránci Rusi, hlavně nad nejjudatnějším a nejoblíbenějším bohatýřem – Iljou Muromcem.

(Karel Havlíček Borovský ho ve svém díle Křest sv. Vladimíra jmenuje carem a také mu přisuzuje záporné vlastnosti – hloupost, nadutost...)

Kyjevská Rus – první státní útvar na území dnešní Ukrajiny a Ruska, vzniklý koncem 9. st. Země patřila mezi přední evropské státy. Živé kontakty udržovala nejen s Byzancí a se státy střední a severní Evropy, ale i se západoevropskými zeměmi. Ukrajinské kněžny se provdávaly na královské dvory ve Francii i v Anglii a byzantské princezny usedaly na kyjevský knížecí trůn. Ve 12. st. dochází k úpadku knížectví a ve 13. st. sem vpadnou mongolské (tatarské) kmeny, které značnou část země obsadí a zpustoší. Název Kyjevská se přestává používat. V této době dochází k rozvoji Moskevského knížectví, jež postupně získává stále větší území a poté i nezávislost na mongolské Zlaté hordě. Používá pro svou zemi zkrácený název Rus. Teprve v 16. století se moskevští vládcové začali titulovat jako carové (císaři) v návaznosti na zaniklou Byzantskou říši.

Zlatá horda - říše s původním názvem Ulus Džučí byla rozsáhlým státním útvarem, který vznikl roku 1242 jako součást mongolské veleříše na ohromném prostoru východní Evropy a Sibíře. Říši založil chán Bátú, vnuk Čingischánův. V západní Evropě je známa pod názvem Zlatá horda (tento název se však objevil mnohem později - až v 16. století).

- 1) Vysvětli slova bylina a bohatýř.
- 2) Do jakého období a žánru se řadí hrdinské byliny? Mají autora?
- 3) Najdi doklad o tom, že byliny vznikaly několik století a jejich texty byly postupně doplňovány.
- 4) Které další žánry ti příběhy o bohatýřech připomínají a proč?
- 5) Odkud získal Ilja své jméno?
- 6) Jaký byl Ilja Muromec na začátku příběhu a jaký na konci?
- 7) Co se mu přihodilo? (Za co dostal od starců zdraví a sílu?)
- 8) Dohledej, ve kterých řádcích získal nesmrtelnost v boji.
- 9) Jaké rady mu udělili starci? Jaké rodiče?
- 10) Jak získal bohatýrského koně?
- 11) Kam a proč odjel? Co si vzal s sebou?
- 12) Jak proběhl jeho první boj?
- 13) Co mu za odměnu nabízí Černigovští? Přijme odměnu? Proč?
- 14) Odpovídá děj v příběhu historické skutečnosti?
- 15) Je text veršovaný? Je to poezie?
- 16) Proč se forma blíží písni?

Řešení:

- 1) bylina – dávný příběh nebo pověst o tom, co „bylo“; bohatýr – silný, odvážný hrdina, milující vlast, uctívající rodičům, čestný k poraženým nepřítelům
- 2) světská středověká literatura – hrdinské eposy – nemají autora, jsou to lidové „zpěvy“
- 3) viz poznámka o Zlatých hordách – postava z 10. st. bojuje s Tatary, kteří vpadli do země až ve st. 13., název jejich země se začal užívat až ve st. 16.
- 4) pověsti – reálné postavy, skutečná místa, vymyšlený příběh; pohádky – tři starci-poutníci = tři sudičky, ze slabého koníka kůň se zázračnými schopnostmi (motivy z lidových ruských pohádek, např. Krásy Nesmírné), drak, pohádková síla, roste rychleji než jiní...
- 5) podle města Murom
- 6) Na počátku byl sice statný, bystrý a rozumný, ale byl chromý (postižený); na konci silný, odvážný, pracovitý...
- 7) Navštívili ho tři starci-poutníci, uzdravili ho a dodali mu sílu za to, že je napojil a nakrmil.
- 8) „To ti stačí, i tak budeš bohatýr,
i tak bude z tebe junák udatný.
Na zemi smrt nebude ti souzena,
ani v boji souzena ti nebude.
Jdi, Iljušo, matičku Rus ochraňuj,
v tvrdém boji nepřátele přemáhej,
siroty a vdovy ruské ochraňuj.“
- 9) starci: Jdi, Iljušo, matičku Rus ochraňuj, v tvrdém boji nepřátele přemáhej, siroty a vdovy ruské ochraňuj. Jenom s obrem Svatohorem neměj se, nepovaď se s Mikulkou, nehádej se s Volhou Svjatoslavičem.
rodiče: Chovej se skromně, ohnivému srdci uzdu nepouštěj! Neprolej zbytečně horkou lidskou krev ani horké, hořké slzy mateřské, nedělej ty z drobných dětí siroty, neber mladým ženám čest a poctivost, na svůj prostý rod a původ pamatuj!
- 10) Koupil od sedláka ryšavé, chlupaté a prašivé hříbě za spoustu peněz, ačkoliv nestálo za zlámaný groš. Začal ho krmit kukuřicí, napájet pramenitou vodou, každý den za úsvitu ho vodil na zelené louky, až hříbě zesílilo.
- 11) Odjel do sídelního města chránit svou zem před nepříteli. S sebou si vzal hrstičku rodné půdy.
- 12) Osvobodil město Černigov, obklíčené tatarskými vojáky, řadové vojáky pobil, jejich velitele propustil, aby hlásali, že Rus už má ochránce.
- 13) Nabízí mu chléb se solí, stříbro, zlato a drahé oblečení, chtějí si ho zvolit za vévodu. Vezme si pouze chléb, ostatní odmítá, protože by mu nesloužilo ke cti, kdyby zůstal, dokud se matka Rus topí v krvi.
- 14) Vladimír vládl na přelomu 10. a 11. st. a Tataři obsadili Rus až ve století 13. (oba tyto silné historické momenty se v lidové tradici spojily).
- 15) Není to poezie, nevyjadřuje city, nálady, ale děj, není to ani veršované. Pouze přímá řeč je psána v krátkých řádcích, které evokují báseň.
- 16) Dochází tu k opakování některých částí, většinou celých větných členů (několikanásobných větných členů), ale ty jsou synonymní, např.:
Raději mi ukažte přímou cestičku, rovnou cestu k sídelnímu Kyjevu;
To ti stačí, i tak budeš bohatýr, i tak bude z tebe junák udatný...